

משרד המינוך

מערכת שידורים לאומית

דרכי התצורה בעברית

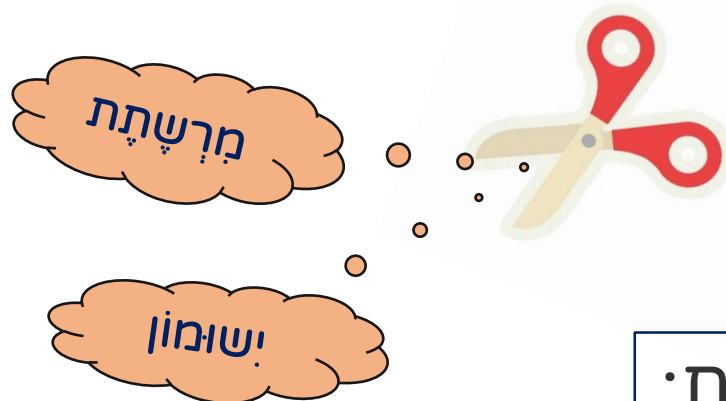
לשון לבגרות

שם המורה: אביגיל סער

פיתוח: ענבל גורן

מוכנים? אז מתחילים!

דרכי יצירת מילים בשפה העברית

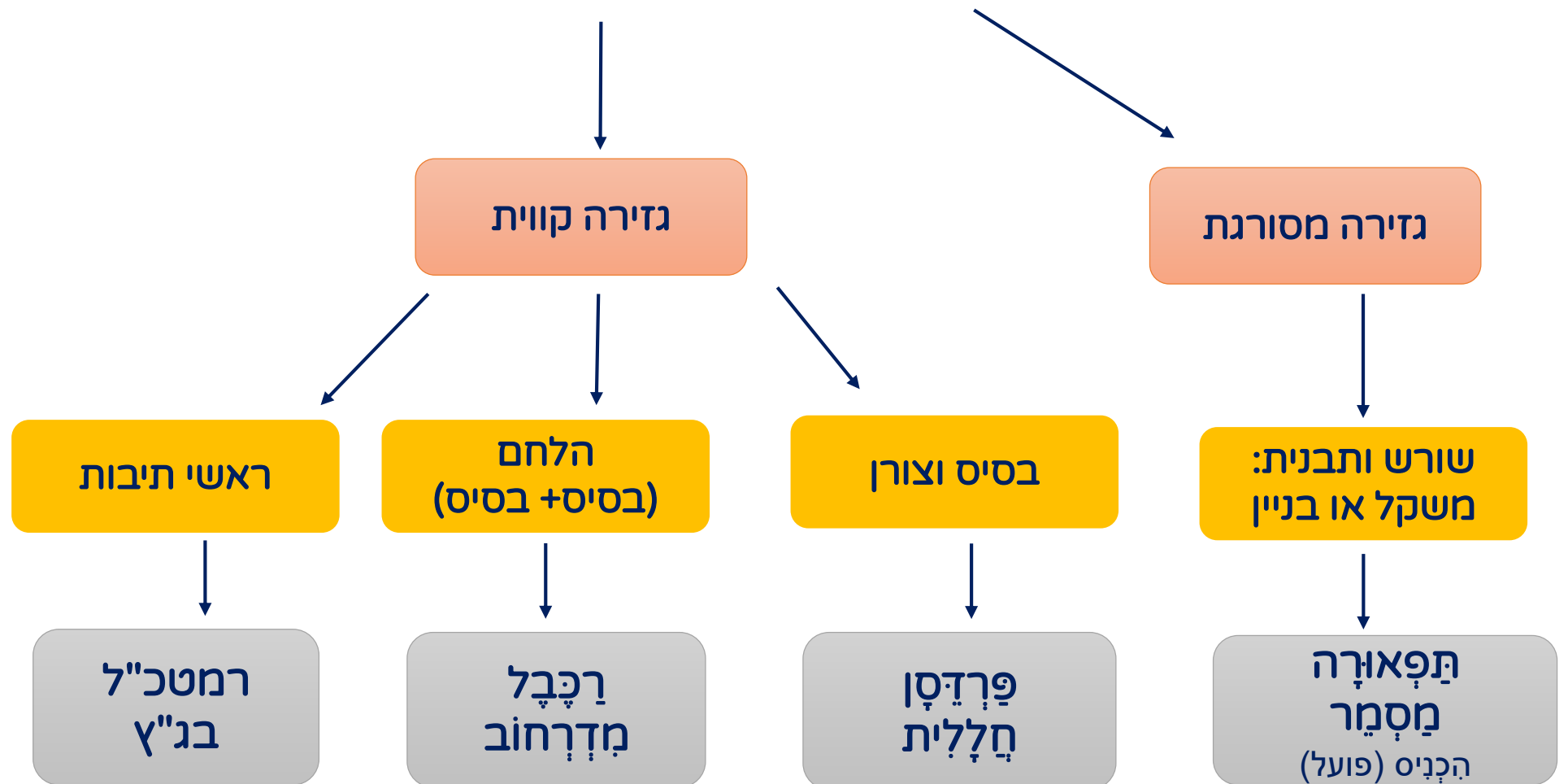
יצירת מילים בשפה נקראת גם: **גְּזִירָה**

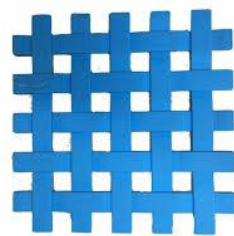
היום נכיר את שתי צורות הגזירה בעברית:

☐ גזירה מסורגת

☐ גזירה קווית

דרכי התצורה של המילים בעברית

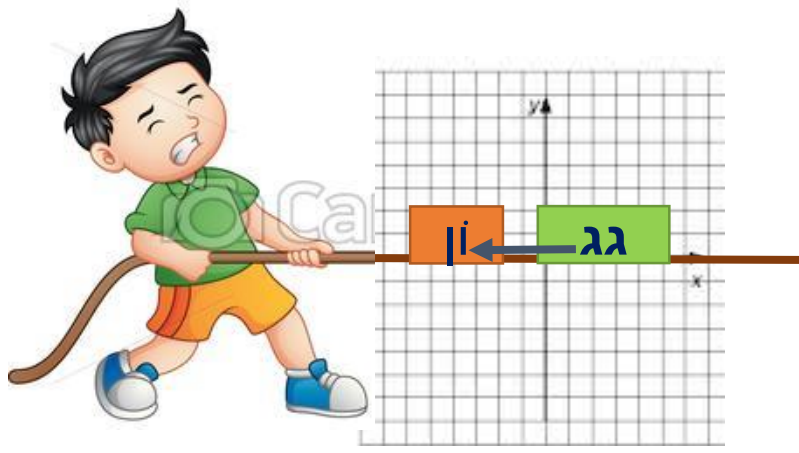
גזירה מסורגת

השורש "מסתר" (או: מתמזג) בתוך תבנית הנקראת **משקל**.
לדוגמה:

שורש - **ב-צ-ר**

משקל - **מְקַטֵּל**

מה קיבלנו? המיזוג בין השורש לבין המשקל יצר את המילה: **מְבַצֵּר**

גזירה קווית

(1) בסיס וצורן סופי

הוספת **צורן גזירה** (צורן הוא סיומת או תחילית הנושאות משמעות) **לשם קיים** (=לבסיס).
לדוגמה:

הבסיס - גג + צורן - ון
מה קיבלנו? גגון

גזירה קווית – המשך

(2) הלחם בסיסים

שני בסיסים (=מילים) שמחברים יחד וכך יוצרים מילה חדשה. לדוגמה:
מדרכה + רחוב = מִדְרָחוֹב

מדרחוב נחלת בנימין בתל-אביב

וכעת להעמקה ולתרגול

שורש ומשקל- זיהוי המשקל

את אותיות השורש במשקל מייצגות האותיות ק-ט-ל, שאר האותיות- מוספיות.
כדי למצוא משקל יש להחליף את אותיות השורש באותיות ק-ט-ל.

לדוגמה : **מְחַשֵּׁב** – שורש **ח-ש-ב** משקל **מְקַטֵּל**

שימו לב- את המשקל מוצאים רק בצורה הבסיסית של השם. לדוגמה:

המשקל של המילה **מְקַדְּשִׁים** ייקבע על פי המילה **מְקַדֵּשׁ**, כלומר: **מְקַטֵּל**

שורש ומשקל

לעתים קרובות המשקל מציין משמעות מסוימת. לדוגמה:
משקל סָפָם (קָטַל) מציין פעמים רבות משמעות של בעל עיסוק כגון: נָגַר, סָפָן

אז מה?! נלמד עכשיו את כל המשקלים בעל-פה?

בעברית ישנם משקלים רבים, לא צריך להכיר את כולם בע"פ אבל חשוב להכיר
את המשקלים הנפוצים.

משקלי השם הנפוצים

משקלי שמות הפעולה

שמות הפעולה הם שמות עצם מופשטים המורים על פעולה מסוימת. מקורם של שמות הפעולה הוא בפעלים, לכן לכל בניין יש את משקלי שמות הפעולה השייכים לו.

דוגמה: שם הפעולה הַסְכַּמָּה הוא במשקל הַקְטָלָה ומקורו בבניין הַפְעִיל.

שם הפעולה סָכַם הוא במשקל קְטוּל, ומקורו בבניין פְעַל.

בדיקת ערנות קלה....

מהם הבניינים של שמות הפעולה המודגשים?

משרד הבריאות דורש מן הציבור **הַמְּנָעוֹת** מלאה
ממפגשים מכל סוג. ה**הֶסְבֵּר** לכך הוא שזו הדרך
להימנע מ**הַדְּבָקָה** המונית. אך עדיין יש אנשים שלא
ממלאים אחר ה**דְּרִישָׁה** והתנהגותם מהווה **סִכָּנָה**
לציבור.

בנייני שמות הפעולה

הַמְנִיעוֹת - משקל	הַקְטִילוֹת	(בניין נִפְעֵל)
הַסְבִּיר - משקל	הַקְטִיל	(בניין הַפְעִיל)
הַדְבִּיקָה - משקל	הַקְטִילָה	(בניין הַפְעִיל)
דְּרִישָׁה - משקל	קְטִילָה	(בניין קל)
סִכְּנָה - משקל	קְטִילָה	(בניין הַתְּפַעֵל)

תרגול דרכי התצורה

השלם את הקטע שלפניך.

משחקי כדור עדיין נפוצים בימינו.

מן המילה כדור נגזרה המילה כדורי שמשמעותה היא דבר עגול, שנראה כמו כדור.

משמעות צורן הגזירה הסופי במילה כדורי היא _____.

המילה כדורת היא החלופה העברית לבאולינג, והיא נוצרה בדרך של _____.

דרך התצורה של המילים כדורסל, כדורגל היא _____.

תרגול דרכי התצורה

1. סיומת _י- שם תואר
2. שורש ומשקל
3. הלחם בסיסים

1. משמעות המילה **כְּדוּרִי** היא דבר עגול שנראה כמו כדור. משמעות הצורן הסופי במילה כדורי היא.....
2. המילה **כְּדוּרֶת** נוצרה בדרך של.....
3. דרך התצורה של **כדורסל** , **כדורגל**

בסיס וצורן סופי- משמעויות צורני הגזירה

דוגמאות למשמעויות נפוצות של צורנים

שם תואר בסיס + י	הקטנה בסיס + ון	מקומות / כלים בסיס + יָה	בעל עיסוק בסיס + אָ / אִי
בְּסִיסִי מְצִיאֹתִי	גָּגוֹן בְּקִבּוּקוֹן	מְטָרִיָּה עִירִיָּה	רִפְתָּן עֲתוֹנָאִי

משקלים נוספים ומשמעויותיהם תמצאו בספרי הלימוד

תרגול בגזירה קווית- בסיס וצורן גזירה

א. לפניך שלושה משפטים, ובהם מילים מודגשות.

- הציבור מחפש מנהיג שהוא בְּצוּעֵי־סֵט.
 - הציבור מעדיף הנהגה שבה הַמְּדִינָאִי מחויב למדיניותו המוצהרת.
 - אחד מראשי ממשלת בריטניה היה בֶּנְקֵאִי בצעירותו.
- מיין בטבלה שלפניך את המילים המודגשות.

בסיס <u>לועזי</u> וצורן <u>עברי</u>	בסיס <u>עברי</u> וצורן <u>לועזי</u>	בסיס <u>עברי</u> וצורן <u>עברי</u>

ב. לפניך שני שמות המסתיימים ב-X: עליונות – הטהרות
הסבר את ההבדל ביניהם מבחינת דרך התצורה.

עליונות – המילה הבסיסית עליון + סיומת ות

הטהרות – שם פעולה בבניין התפעל, שורש ט.ה.ר (*התטהרות ← הטהרות)

מוכנים לחידת קורונה?

חידה

הקורונה הוא נגיף המתפשט במהירות
מהו המשקל של המילה נגיף?

רמז: שמתם לב שלא ניקדתי את המילה?
יודעים איך הוגים אותה?

העברית והנגיף קורונה

נגיף או נגיף

החלופה העברית למילה וירוס היא נגיף – המילה חודשה בהשראת המילה "מַגֵּפָה" (מן השורש נג"ף) המוזכרת לא מעט בתנ"ך במשמעות של מחלה המפילה חללים רבים. את המילה אפשר למצוא לפחות מראשית שנות ה־40 של המאה העשרים. (בעבר היו שהציעו את החלופות ארס או רעל.)

נגיף ולא "נגיף"! על פי החלטת האקדמיה יש להגות נגיף – בשווא ולא בקמץ. נגיף כמו נחיר, רכיב, שריר, שתיל – מילים השקולות במשקל פֻעֵיל, ונהגות כולן בשווא.

לפניך שני משפטים, ובכל אחד מהם מילה מודגשת. קרא אותם, וענה על השאלה שאחריהם.

— הַמְלֹנָאִי מתלונן על מחסור בעובדים.

— התעשיינים מעוניינים בַּהֲצָטָרֶפוֹת כוח עבודה מקצועי לשוק העבודה.

כתוב את דרך התצורה של אחת משתי המילים המודגשות, והסבר את דרך היווצרותה.

כתוב מהי המשמעות של הצורן הסופי או של המשקל של המילה שבחרת.

תשובות

דרך התצורה של מְלֹנָאִי – בסיס + צורן סופי: מלון + סיומת אֵי

משמעות הצורן- בעל עיסוק.

דרך התצורה של הֲצָטָרֶפוֹת – שורש ומשקל: שורש צ.ר.פ בתוך משקל הַתְקַטְלוּת.

משמעות המשקל- שם פעולה של בניין התפעל

המשקלים בגזרות

כמו בפועל, גם בשמות יש שינויים במילה הנובעים
מהנטייה על דרך הגזרות השונות

נדגים זאת באמצעות משקל **מִקְטָל** המציין בדרך כלל מקומות

שלמים	חפ"ן חפי"צ	נפי"ו	נל"א	נל"י/ה	נעי"ו	ע"ע
מִגְדֵּל	מִפֵּל	מוֹסֵד	מוֹצֵא	מִכְרָה	מִכּוֹן	מַעֲז
מִפְרָץ	מִצֵּעַ	מוֹשָׁב		מִרְעָה	מָלוֹן	

ועכשיו נתרגל

לפניך חידושי מילים של האקדמיה ללשון העברית.

מִקָּר (קולר), גִּלְגָּנוֹעַ (קורקינט ממונע), תַּחְפִּיף (שמפו), מְטַעֲנִית (טנדר)
מַצָּלָה (מנגל, גריל), מְחִיקוֹן (טיפקס), שְׂמִרָחַם (תרמוס)

(1) בטבלה שלפניך מיין את המילים לפי דרכי התצורה שלהן.

שורש ומשקל (גזירה מסורגת)	בסיס וצורן סופי (גזירה קווית)	הלחם

תשובות

הלחם	בסיס וצורן סופי (גזירה קווית)	שורש ומשקל (גזירה מסורגת)
גִּלְגָּנוּעַ שְׁמֵרָחַם	מְטַעֲנִית מְחִיקוֹן	מִקָּר תַּחֲפִיף מִצְלָה

צורת הבינוני

זוהי צורת ההווה בפועל: כותב מנהל, מדרה, מתרחץ. צורת מדוע בינוני?
משום שזו צורה הנמצאת בין הפועל לבין השם. מילים כמו מדרה, מנהל,
כותב – יכולות להיות פועל, שם עצם, ולעיתים גם שם תואר.

דוגמה:

המורה **מדרה** את התלמידים בהכנת העבודה. **פועל**

מדרה הצופים דיבר עם חניכיו. **שם עצם**

זהו טקסט **מדרה** ומפעיל. **שם תואר**

לפניך משפט ובו צורות בינוני.

למה מעסיקים בישראל אינם מעסיקים עובדים מבוגרים?

ציין מעל כל צורת בינוני במשפט את חלק הדיבור שהיא שייכת לו: שם עצם, שם תואר או פועל.

תשובות

(1) מעסיקים בישראל (שם עצם)

(2) אינם מעסיקים (פועל)

(3) עובדים (שם עצם)

(4) מבוגרים (שם תואר)

לפניך ארבע מילים הקרובות במשמעותן ומבטאות תכונה.

עָרוֹם, רַמָּאי, תַּכְסִּיסָן, נוֹכֵל

(1) מבין ארבע המילים **הקף** את המילה שנוצרה בדרך של בסיס וצורן סופי.

(2) מהי דרך התצורה המשותפת לשלוש המילים האחרות? _____

(3) • מבין שלוש המילים האחרות איזו מילה אינה צורת בינוני? _____

• ציין את משקלה _____

תשובות

(1) תכסיסן (תכסיס + צורן גזירה אן)

(2) שלוש המילים האחרות הן בדרך תצורה של שורש ומשקל.

(3) המילה רַמָּאי אינה בינוני והיא במשקל קֶטֶל- במשמעות בעל תכונה.

שימו לב שזהו שם בגזרת נל"י/ה.

שורש ומשקל- צורות בינוני

א. לפניך רשימת שמות של משחקי ילדים, ובה מילים מודגשות.

איש תלוי, פרח עֵזְרָת, חבילה עֹבְרָת, מַחְבֹּאִים
סבתא סוֹרְגָת, צוֹלָלוֹת, דג מְלוּחַ

(1) מבין המילים המודגשות, העתק שתי מילים שאינן צורות בינוני, וציין את המשקל של כל מילה.

המילה:	עיוורת	המשקל:	קיטל
המילה:	מחבואים	המשקל:	מקטול

(2) מבין צורות הבינוני שברשימה העתק רק את צורות הבינוני הסביל. תלוי, מלוח (קל, בינוני פעול)

א. לפניך צירופים, ובהם מודגשים שמות עצם במשמעות בעלי תפקיד או בעלי מקצוע.

חִילִים משוחררים, מוֹרִים צעירים, מֵהַנְּדָסִים בתחילת דרכם, רוֹפְאִים תיקים,
מִמְּחִים בתחום המתמטיקה, קְרִינִים בטלוויזיה, מְנַהֲלִים של מפעלים
(1) העתק רק את השמות הנוטים במשקלי הבינוני.

רופאים – קל; מורים – הפעיל; מהנדסים, מנהלים – פיעל; מומחים – הופעל

(2) ציין את המשקלים של שמות העצם האחרים.

חיל – קטל, קרין – קטלן

ולסיום...

ג. מְקַרֵּר אוּ מְקַרֵּר?

המילה מְקַרֵּר היא המילה התקנית. יש הטוענים כי המילה הייתה צריכה להיות מְקַרֵּר.
כתוב שיקול דקדוקי לכל אחת מן הצורות. לכל אחד מן השיקולים הַבָּא דוגמה מתאימה.

מְקַרֵּר אוּ מְקַרֵּר?

ועד הלשון קבע את המונח מְקַרֵּר בשנת תרפ"ח (1928),
והשם נותר בצורתו זו עד היום. הבחנת המשמעות בין משקל
מְפַעֵל (עושה הפעולה) ובין מְפַעֵל (כלים ומכשירים) איננה
מוחלטת. שמות מכשירים אחדים נשקלו במשקל עושה
הפעולה, כגון מאוורר, מייבש, מדיח (כלים), וכך גם המְקַרֵּר.

תודה על ההקשבה
ושכולנו נהיה בריאים!

